

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

СМІРНОВА ПОЛІНА ВАСИЛІВНА

УДК 339.37

**ОЦІНКА ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків - 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному університеті харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат економічних наук, професор
Власова Наталія Олексіївна,
Харківський державний університет
харчування та торгівлі,
завідувач кафедри економіки підприємств
харчування та торгівлі.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Глущенко Віктор Володимирович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри фінансів та кредиту;

кандидат економічних наук, доцент
Ситник Ганна Вікторівна,
Київський національний торговельно-
економічний університет,
доцент кафедри економіки підприємництва.

Захист відбудеться «10» квітня 2009 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.088.02 у Харківському державному університеті харчування та торгівлі за адресою: 61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333, ауд. 45.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного університету харчування та торгівлі за адресою:

61051, м. Харків, вул. Клочківська, 333.

Автореферат розісланий «26» лютого 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.Л. Савицька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кризові явища, перманентно притаманні економіці України, обумовлені трансформаційними процесами, законами ринку, а також політичною нестабільністю, недосконалістю законодавчої бази та на фоні загальної фінансової кризи є причиною явних і неявних банкрутств різноманітних суб'єктів господарювання. У цих умовах підвищується значущість системи управління фінансовим станом підприємств, елементом якої є процес оцінки. Серед індикаторів фінансового стану перше місце посідають ліквідність та платоспроможність, рівень і перспективи розвитку яких цікавлять не тільки власників і менеджерів підприємства, але і його контрагентів.

Різні аспекти управління ліквідністю та платоспроможністю підприємств досліджували такі зарубіжні вчені-економісти: Ван Хорн Дж. К., Брігхем Е., Бернстайн Л., Найт Р., Каплан Р., Нортон Д., Альтман Е. та ін. Проблеми оцінки фінансового стану підприємств розглядалися в працях Ковальова В.В., Бочарова В.В., Крейніної М.М., Шеремета А.Д., Абрютіної М.С., Глуценка В.В. та ін. Безпосередньо в торгівлі дослідженням цих напрямків присвячені праці вітчизняних вчених Бланка І.О., Мазаракі А.А., Ушакової Н.М., Лігоненко Л.О., Унковської Т.Є., Ситник Г.В., Омельянович Л.О. та ін.

Вивчення опублікованих робіт та практика господарської діяльності свідчать про відсутність достатнього висвітлення принципово важливих питань, пов'язаних із системною й комплексною оцінкою рівня ліквідності та платоспроможності, що враховує особливості підприємств торгівлі. Дотепер залишаються недостатньо розробленими теоретичні положення щодо механізму формування ліквідності та платоспроможності. Потребують удосконалення система показників, методичні підходи інтегральної й комплексної оцінки як поточної, так і майбутньої ліквідності та платоспроможності підприємств.

Актуальність проблем підвищення адекватності оцінок рівня ліквідності та платоспроможності, недостатність їх теоретичного розгляду та практичного використання на підприємствах торгівлі обумовили вибір теми дисертаційної роботи, мету, завдання та напрямки дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень пов'язаний із загальною тематикою наукових досліджень кафедри економіки підприємств харчування та торгівлі Харківського державного університету харчування та торгівлі, де виконано дисертацію, а саме: з держбюджетними комплексними науково-дослідними темами: № 10-04-06Б, державний реєстраційний № 0104U002581 «Антикризове управління підприємством роздрібною торгівлі» (особистий внесок полягає в розкритті сутності й типізації антикризового управління в ринковій економіці); № 04-07-09Б, державний реєстраційний № 0106U012033 «Управління економічним потенціалом торговельного підприємства» (особистий внесок полягає у визначенні сутності та змісту процесу оцінки в системі управління потенціалом підприємства торгівлі).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних положень та розробка науково-методичних рекомендацій щодо забезпечення адекватності й системності процесу оцінки ліквідності та платоспроможності на підприємствах роздрібною торгівлі.

Для досягнення поставленої мети в дисертації визначені такі завдання:

- розмежувати й уточнити поняття «ліквідність підприємства» та «платоспроможність підприємства»;
- систематизувати види ліквідності та платоспроможності підприємств;
- виділити найбільш суттєві ознаки й основні групи факторів, що впливають на формування ліквідності та платоспроможності;
- визначити зміст процесу оцінки ліквідності та платоспроможності на підприємствах роздрібною торгівлі;
- обґрунтувати критерії та систему показників, що дозволяють комплексно оцінювати ліквідність та платоспроможність підприємств роздрібною торгівлі;

- систематизувати методичні підходи до оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств;
- проаналізувати тенденції розвитку та стан рівня ліквідності та платоспроможності на підприємствах роздрібно́ї торгівлі;
- виявити можливості офіційних форм фінансової звітності для оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі;
- розробити методичний інструментарій, який забезпечує досягнення необхідного рівня ліквідності та платоспроможності й дозволяє підвищити обґрунтованість господарських рішень на підприємствах роздрібно́ї торгівлі.

Об'єктом дослідження є процес формування й оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні підходи до оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібно́ї торгівлі.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою досліджень стали фундаментальні положення економічної теорії, законодавчі й нормативні акти України, монографії, наукові статті вітчизняних і зарубіжних вчених. У дисертації використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи досліджень. Для уточнення понятійного апарату, визначення змісту процесу оцінки, обґрунтування критеріїв і системи показників, класифікації методичних підходів і факторів, що формують ліквідність і платоспроможність, були застосовані методи абстракції, аналізу й синтезу, систематизації й узагальнення. У процесі аналізу тенденцій розвитку і стану рівня ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібно́ї торгівлі використовувалися аналітичні, статистичні методи: вибіркового спостереження, угруповань, середніх величин, коефіцієнтного та порівняльного аналізу, систематизації та узагальнення. Обґрунтування системи показників здійснювалося за допомогою кореляційного аналізу. Під час обґрунтування методичного інструментарію застосовувалися балансовий метод, методи експертних оцінок, економіко-математичні методи. Інформаційною базою досліджень стали: офіційна інформація Державного комітету статистики України; показники статистичної та фінансової звітності підприємств роздрібно́ї торгівлі; дані мережі Інтернет; власні аналітичні розрахунки. Обробка даних здійснювалася за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розвитку та уточненні теоретичних положень, розробці науково-обґрунтованих рекомендацій, що забезпечують адекватну оцінку стану ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібно́ї торгівлі.

У процесі дослідження отримані такі найбільш істотні результати:

Уперше:

- науково обґрунтовано систему оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібно́ї торгівлі, яка містить визначені компоненти оцінного процесу: сукупність методичних підходів, критеріїв (ризик, прибутковість, стійкість), комплекс показників і дозволяє оцінювати ліквідність та платоспроможність підприємств роздрібно́ї торгівлі як внутрішнім, так і зовнішнім користувачам на основі стандартних форм фінансової звітності.

Удосконалено:

- понятійний апарат, а саме: розмежовано та уточнено сутність понять «ліквідність підприємства» та «платоспроможність підприємства», що дозволило виділити види ліквідності за джерелами забезпечення і періодами оцінки, систематизувати й доповнити класифікацію станів платоспроможності;

- методичний інструментарій інтегральної оцінки ліквідності та платоспроможності, який на основі синтезу якісних та кількісних оцінок дозволяє визначити проблеми у формуванні параметрів ліквідності та платоспроможності й обґрунтовувати управлінські рішення щодо досягнення необхідного їх рівня;

- принципи формування показників оцінки ліквідності та платоспроможності на основі найбільш повного використання можливостей стандартних форм фінансової звітності, об-

грунтована й доповнена система показників, що адекватна особливостям торговельної галузі, й дозволяє оцінювати позикову ліквідність та ефективність руху грошових потоків.

Набуло подальшого розвитку:

- систематизація факторів, що впливають на стан ліквідності та платоспроможності, в основі якої лежить їх залежність від співвідношення елементів оборотних активів і поточних зобов'язань, що дозволяє цілеспрямовано впливати на їх рівень у процесі управління підприємством;

- система незалежних показників, які характеризують ліквідність та платоспроможність однорідних за розміром груп підприємств роздрібною торгівлі з різних боків;

- методичний підхід до оцінки майбутньої ліквідності та платоспроможності на основі прогнозування основних статей фінансової звітності з урахуванням цілей і завдань розвитку підприємств роздрібною торгівлі.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості використання запропонованих методичних процедур для підвищення ефективності й обґрунтованості прийняття рішень у процесі управління рівнем ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі як в межах, так і поза межами підприємств. Практичне значення мають такі розробки: виокремлення та визначення взаємозв'язку основних компонентів процесу оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств внутрішніми і зовнішніми користувачами; система критеріїв і показників для розширеної й комплексної оцінки ліквідності та платоспроможності на основі стандартних форм фінансової звітності; методика інтегральної оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств на основі згортання індивідуальних оцінок системи показників до єдиного, інтегрального; технологія оцінки майбутньої ліквідності та платоспроможності з використанням укрупнених прогнозних даних основних форм фінансової звітності.

Наукові результати дисертаційної роботи, які мають прикладний характер, знайшли практичне застосування в діяльності підприємств торгівлі м. Харкова: ТОВ «ОЛНА» (акт впровадження № 02/08-08 від 7 серпня 2008 р.), ПП «Альтор-2007» (акт впровадження № 3 від 10 липня 2008 р.) і Головного управління економіки Харківської обласної державної адміністрації Міністерства економіки України (довідка про впровадження 04-15/2813 від 29 жовтня 2008 р.). Окремі положення дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі ХДУХТ при викладанні курсів: «Економіка підприємств», «Фінанси підприємств», «Фінансовий менеджмент», «Економіка та планування на підприємствах торгівлі» (акт впровадження від 8 вересня 2008 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, висновки, рекомендації, які містяться в роботі, отримані автором самостійно на основі аналізу та узагальнення теоретичного й практичного матеріалу. Особистий внесок здобувача у роботах, написаних у співавторстві, відзначено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації доповідалися на Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Прогресивна техніка та технологія харчових виробництв, ресторанного господарства та торгівлі. Економічна стратегія та перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг», (Харків, 2005 р., 2006 р., 2007 р., 2008 р.); «Управління економічним потенціалом підприємства», (Харків, 2008 р.); «Стратегічні напрямки розвитку підприємств харчових виробництв, ресторанного господарства та торгівлі», (Харків, 2008 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 9 наукових працях загальним обсягом 3,45 друк. арк., з яких 7 статей - у наукових фахових виданнях і 2 тези доповідей конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 185 сторінках машинопису. Робота містить 19 рисунків, 41 таблицю, 13 додатків загальним обсягом 65 сторінок, а також список використаних джерел із 157 найменувань, розміщених на 17 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт дослідження, визначено наукову новизну, теоретичну та практичну цінність результатів.

У першому розділі «Основні теоретичні положення формування та оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства» розглянуто систему категорій й понять, пов'язаних з розумінням економічної сутності ліквідності та платоспроможності підприємств; систематизовано основні фактори, що впливають на рівень ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі; обґрунтовано зміст і систематизовано методичні підходи до оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств.

Розгляд у роботі понять платоспроможності та ліквідності підприємств як тісно взаємозалежних, але не тотожних, пов'язано, насамперед, з розходженнями у змісті понять «ліквідність активів», «ліквідність балансу», «ліквідність підприємства». Якісна відмінність понять «ліквідність активів» і «ліквідність підприємства» полягає в тому, що останнє синтезує не тільки властивості активів, але й умови залучення фінансових ресурсів для їх утворення, у той час як ліквідність активів визначається безвідносно до правої частини балансу підприємства. Основними ознаками ліквідності балансу підприємства є: а) наявність поточних зобов'язань; б) наявність платіжних коштів у різних формах; в) визначення їх відповідності в кожний заданий момент часу. А ліквідність підприємства визначається не тільки ліквідністю його балансу, але і його іміджем у діловому світі, його інвестиційною привабливістю. Ліквідність підприємства, з одного боку, залежить від установлених вимог за платежами, з іншого боку - від можливості здійснити ці платежі. Вона характеризує не тільки поточний стан, але також інформацію про ліквідність, що може виникнути надалі у зв'язку з майбутніми платежами та рішеннями.

Спираючись на виявленні розбіжності у роботі, ліквідність балансу розглядається як можливість суб'єкта господарювання обернути активи в готівку й погасити свої платіжні зобов'язання в кожний момент часу, а точніше - як ступінь покриття боргових зобов'язань підприємства його активами, строк перетворення яких у готівку відповідає строку погашення платіжних зобов'язань. Ліквідність підприємства - це його здатність нести відповідальність різними видами активів, окремо або в цілому, за своїми платіжними зобов'язаннями у будь-який момент часу поточного і планового періодів згідно з укладеними договорами, при цьому вона може бути забезпечена як приростом активів, так і приростом пасивів.

Поняття «ліквідність підприємства» більше ємне, ніж поняття «платоспроможність підприємства», оскільки значною мірою визначає його платоспроможність за умови наявності в складі поточних активів високоліквідних елементів. Стан ліквідності підприємства визначається рухом фінансових потоків, а його платоспроможність залежить від руху грошових потоків. Платоспроможність формується під впливом всіх видів економічної діяльності підприємства, але кількісне відбиття вона знаходить у русі коштів. У зв'язку з вищевикладеним, платоспроможність - це здатність підприємства розраховуватися за своїми короткостроковими зобов'язаннями, забезпечена наявністю грошей та їх еквівалентів.

Багатоплановість змісту, різноманітність проявів та наслідків для підприємств ліквідності та платоспроможності визначають необхідність розмежування їх видів і окремих характеристик, які необхідно враховувати в процесі їх оцінки та управління. У роботі виділені такі види ліквідності: залежно від джерел забезпечення - товарна та позикова; залежно від періоду оцінки - поточна та майбутня або перспективна. Товарна ліквідність, у свою чергу, залежно від обсягу активів, що включаються в оцінку, може розділятися на загальну або поточну, проміжну та абсолютну або швидко.

Платоспроможність підприємства класифікована за такими ознаками: характером та інформаційною базою дослідження - статична та динамічна; періодом оцінки - фактична та перспективна; видом платіжних коштів - грошова, розрахункова й майнова; підходом до визначення необхідного обсягу витрат - боргова, поточна та загальна; джерелам фінансування - внутрішня та зовнішня; рівнем стабільності - випадкова, періодична та тривала. Динамічна,

в свою чергу, розмежована у зв'язку з розподілом грошового обігу за видами діяльності підприємства на операційну, фінансову й інвестиційну.

Враховуючи, що ліквідність та платоспроможність підприємства - це складні економічні явища, які формуються під впливом великої кількості факторів, та спираючись на те, що у системі антикризового управління вся їх сукупність групується за певними ознаками: місцем виникнення, наслідкам прояву, ступенем впливу, ступенем взаємозумовленості, часу дії, підходом до визначення, – у дисертації ця класифікація уточнена та доповнена. Залежно від можливостей впливу підприємства на фактори в процесі управління запропоновано виділяти суб'єктивні й об'єктивні; залежно від джерел їх формування за видами діяльності - обумовлені операційною, інвестиційною й фінансовою діяльністю; залежно від напрямку впливу - позитивні й негативні; від рівня однорідності - прості й складні.

Ліквідність та платоспроможність підприємства визначаються співвідношенням поточних активів і короткострокових пасивів підприємства та їх складом. Спираючись на це, запропоновано розподіляти фактори на дві групи: фактори, що визначають розмір і склад поточних активів, і фактори, що визначають розмір і склад короткострокових пасивів. Такий підхід до систематизації факторів, дозволяє активно впливати на процес управління рівнем ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі (рис.1).

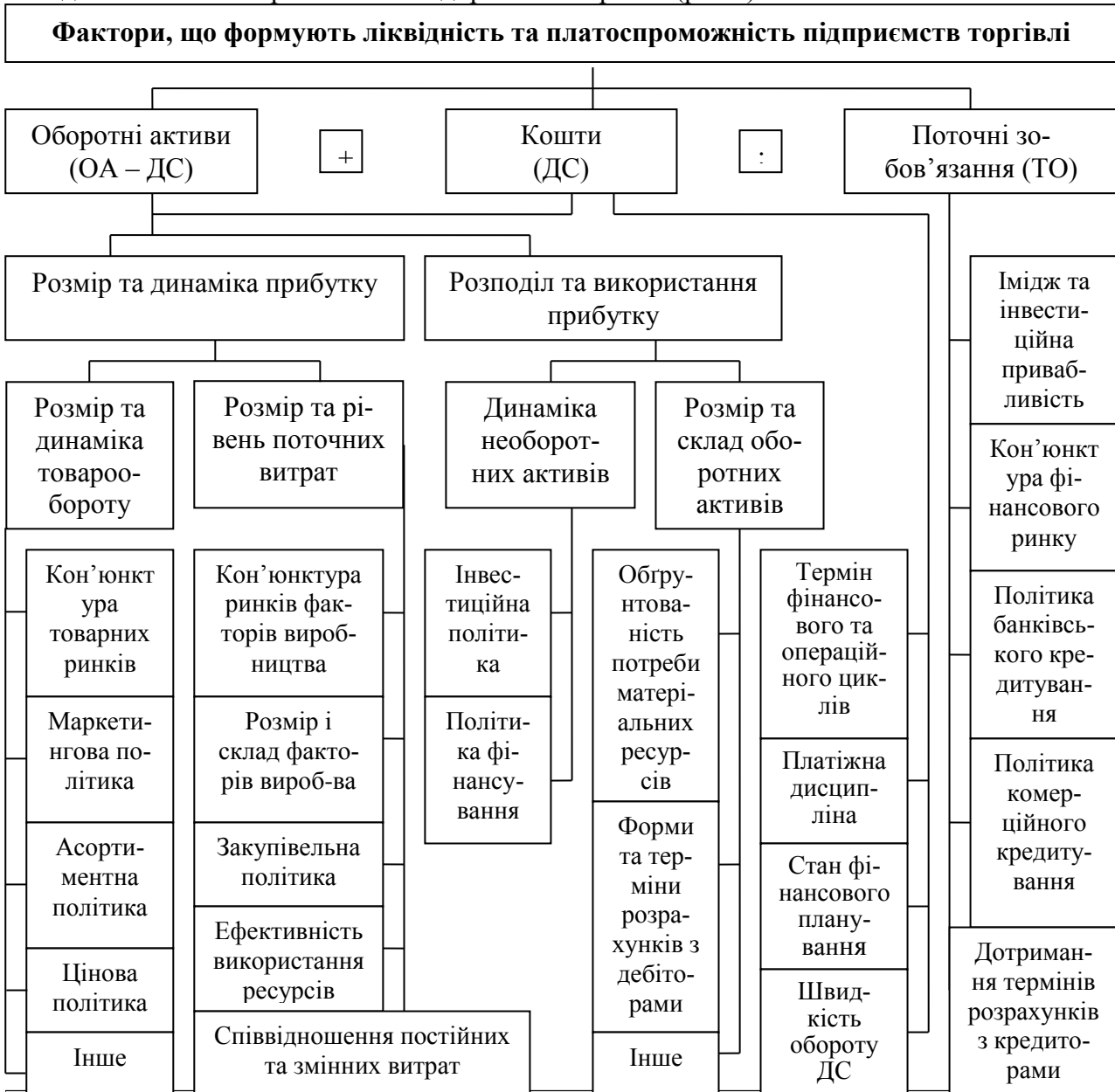

Рис.1. Угрупування основних факторів, що формують ліквідність та платоспроможність підприємств торгівлі

Визначивши оцінку як аналітичну процедуру, у процесі якої здійснюється перехід від кількісних характеристик до якісних висновків, виділені основні компоненти оцінного процесу ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі (рис. 2), що тісно взаємозалежні й визначають один одного.

Враховуючи, що ліквідність підприємства є важливим критерієм під час прийняття значного кола управлінських рішень, оскільки визначає не тільки платоспроможність, але й суттєво впливає на фінансову стійкість, кредитоспроможність, ділову активність й інші параметри підприємства, доведено, що прийняття рішень щодо оцінки достатності чи недостатності сформованого або прогнозованого рівня ліквідності та платоспроможності повинно опиратися на певні критерії, які впливають із механізму їх формування. До таких критеріїв належать рівень ризику, прибутковість, фінансова стійкість.

У дисертації підкреслено, що найбільш складною й неоднозначною проблемою процесу оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства є обґрунтування та вибір методів і методичних підходів. При цьому метод оцінки визначається всіма компонентами оцінки, його вибір залежить від об'єкта, суб'єкта, мети, критерію, інформаційної бази, а система показників підбирається, виходячи з методичного підходу й глибини процесу оцінки (рис.2).

Визнавши, що різноманітність методичних підходів до оцінки ліквідності та платоспроможності суб'єктів господарювання викликає необхідність їх класифікації, у роботі виділені такі ознаки систематизації: за глибиною проведення оцінки; за формуванням вихідної інформації; за вартісною оцінкою активів і пасивів; залежно від урахування фактору часу; за структуруванням активів і пасивів підприємства; за перевагами, що віддаються тим чи іншим показникам.

У другому розділі «Стан і тенденції розвитку поточної ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі» проведено дослідження тенденцій розвитку рівня поточної ліквідності та платоспроможності з використанням інформації офіційних форм фінансової звітності; обґрунтовано та доповнено систему показників, яка дозволяє адекватно оцінювати стан і динаміку ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі з урахуванням припустимого рівня ризику, необхідного рівня прибутковості й фінансової стійкості.

———Лінії, що характеризують процес оцінки внутрішніми суб'єктами
Лінії, що характеризують процес оцінки зовнішніми суб'єктами

Рис. 2. Основні компоненти процесу оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства та їх взаємозв'язок

Оцінку стану, динаміки ліквідності та платоспроможності було проведено на основі методів якісного відбору інформації 37 підприємств роздрібною продовольчої торгівлі. Результати оцінки дозволили виявити тенденції, що склалися на підприємствах галузі; можливості форм фінансової звітності щодо оцінки стану ліквідності та платоспроможності підприємств; систематизувати та визначити адекватність різноманітних показників для підприємств роздрібною торгівлі з урахуванням визначених критеріїв; обґрунтувати комплексну систему показників в різних за розміром групах підприємств.

Дослідження ліквідності та платоспроможності на основі інформації «бухгалтерського балансу» дозволили дійти наступних висновків:

- виходячи з основних принципів формування системи показників оцінки (адекватності відповідно до цілей; комплексності та системності при обмеженості кількості; простоти та однозначності розрахунків; логічного взаємозв'язку та сполучення абсолютних та відносних показників) визначено найбільш прийнятну для підприємств торгівлі систему показників. До її складу віднесено 1) розмір власного оборотного капіталу (СОК), за допомогою якого оцінюється свобода маневру та фінансова стійкість підприємства з позиції короткострокової перспективи та 2) систему коефіцієнтів, яку згруповано таким чином: а) коефіцієнти співвідношення власного оборотного капіталу з основними елементами активів та пасивів (коефіцієнти забезпеченості оборотних активів та товарних запасів власним оборотним капіталом; коефіцієнт маневреності власного капіталу; коефіцієнт власної платоспроможності); б) коефіцієнти ліквідності (загальної або поточної - Кол, термінової або проміжної - Кпл, абсолютної або швидкої - Кал); в) коефіцієнти позикової ліквідності, які запропоновані у роботі та розраховуються за формулами:

$$K_{на} = HA/ВБ \quad (1)$$

$$K_{ма} = (HA+TЗ)/ВБ, \quad (2)$$

$$K_{фна} = (HA - ДО)/СК, \quad (3)$$

де $K_{на}$ – частка необоротних активів (НА) у валюті балансу (ВБ); $K_{ма}$ – частка матеріальних активів у валюті балансу; ТЗ – розмір товарних запасів; $K_{фна}$ – коефіцієнт забезпечення необоротних активів власним капіталом (СК); ДО - довгострокові зобов'язання. Ця група коефіцієнтів визначає матеріальну забезпеченість кредитних ресурсів, залогові можливості підприємств торгівлі;

- визначено особливості використання та значущість коефіцієнтів ліквідності щодо оцінки системи ризиків комерційної та фінансової діяльності підприємств роздрібною торгівлі (табл.);

Таблиця -

Взаємозв'язок коефіцієнтів ліквідності з ризиками підприємств торгівлі

Розмірність коефіцієнтів	Опис ситуації	Види ризику
Кол < 1	Агресивна політика фінансування оборотних активів, СОК < 0	Високий ризик втрати платоспроможності
1 < Кол < 1,5-2,0	Помірна політика фінансування оборотних активів, СОК > 0	Невисокі ризики втрати платоспроможності та рівня прибутковості
Кол > 2,0	Консервативна політика фінансування, СОК » 0	Високий ризик недоодержання прибутку

Темпи зростання Кол > темпів зростання Кпл и Кал при $K_{пл} > 2$, $K_{пл} < 0,5$	Необґрунтовано зростає частка товарних запасів	Зростають ризики нереалізації товарних запасів, втрати від інфляції
Високі темпи зростання (відносно двох інших коефіцієнтів) Кпл	Необґрунтовано зростає дебіторська заборгованість	Зростають ризики неплатежів
Високі темпи зростання (відносно двох інших коефіцієнтів) Кал	Необґрунтовано зростають кошти	Зростають ризики втрати від інфляції, недоодержання прибутку

- виявлено, що для невеликих підприємств, які мають більш високу мобільність на ринку, характерними є консервативні підходи до формування активів і джерел їх фінансування, що дозволяє їм мати відносно вищі значення коефіцієнтів товарної й позикової ліквідності з позитивною динамікою. Середні підприємства через хитке положення на ринку змушені дотримуватися не завжди обґрунтованої агресивної політики фінансування, що спричиняє їх найнижчу ліквідність та платоспроможність. Великі підприємства, які є найбільш конкурентоспроможними, схильні до помірної політики у фінансуванні активів, і їм властива стабільність у рівнях ліквідності та платоспроможності;

- зроблено висновки щодо можливості та меж використання балансу для оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі: 1) він дозволяє оцінити поточну товарну й позикову ліквідність та платоспроможність в статичній й порівняльній статичній статистичній головним чином в короткостроковому періоді; 2) використання відносних показників, коефіцієнтів, дозволяє визначити пропорції між окремими позиціями бухгалтерського балансу; 3) система показників не враховує пріоритетність ефективного й прибуткового використання активів у порівнянні із забезпеченням ліквідності.

Дослідження з використанням додаткової інформації «звіту про фінансові результати» привели до таких висновків:

- важливе значення для оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств має дослідження швидкості обороту оборотних активів, поточних зобов'язань та їх основних елементів. Швидкість обороту є умовою кредитоспроможності підприємств торгівлі;

- використання показників оборотності елементів оборотних активів з урахуванням їх структури дозволило визначити індекс ліквідності, який запропоновано розраховувати таким чином:

$$Ил = (Отз * Дтз + Одз * Ддз + Одс * Ддс) \quad (4),$$

де - Отз, Одз, - оборотність товарних запасів і дебіторської заборгованості в днях обороту; Одс - оборотність коштів та їх еквівалентів = 1,0; Дтз, Ддз, Ддс - частка товарних запасів, дебіторської заборгованості й коштів у загальній сумі оборотних активів, частки одиниці.

Індекс ліквідності в системі оцінки може використовуватися тільки у взаємозв'язку з іншими показниками: коефіцієнтами ліквідності, показниками оборотності елементів оборотних активів. Його збільшення свідчить про зниження ліквідності й навпаки;

- процес оцінки рівня ліквідності пов'язано з вирішенням проблем забезпечення необхідного рівня прибутковості. Визначення взаємозв'язку показників товарної та позикової ліквідності і показників рентабельності капіталу та продажів на основі динамічних змін за групами підприємств сукупності та кореляційного аналізу показало, що теоретичні залежності не завжди відбиваються у практичній діяльності підприємств. Це обумовлено як галузевими, так і сучасними особливостями розвитку підприємств торгівлі. Сформовані залежності свідчать, що рівень прибутковості підприємств роздрібною торгівлі більшою мірою визначається співвідношенням оборотних і необоротних активів і меншою - складом самих оборотних активів.

Особливу увагу у роботі приділено можливостям використання «звіту про рух грошових коштів»:

- доведено перспективність інформаційної бази цієї форми звітності для оцінки не лише поточної, але й майбутньої платоспроможності підприємств, а також для оцінки ефективно-

сті формування грошових потоків у взаємозв'язку з ефективністю управління операційними, інвестиційними й фінансовими процесами на підприємстві. Запропоноване у роботі матричне подання «звіту ...» дає можливість встановити, як види діяльності впливають на формування чистого грошового потоку;

- запропоновано систему показників, яка дозволяє оцінити стан та ефективність формування грошових потоків. Уточнено методи розрахунку окремих коефіцієнтів для підприємств торгівлі, а також доповнено існуючу систему коефіцієнтами, які дозволяють визначити ефективність структурування грошових потоків за видами діяльності з точки зору розвитку торговельного підприємства:

$$K_{\text{эо}} = \text{ЧДПо} / T \quad (5)$$

$$K_{\text{эи}} = \text{ЧДПи} / \bar{A} \quad (6)$$

$$K_{\text{эф}} = \text{ЧДПф} / \bar{K} \quad (7)$$

де $K_{\text{эо}}$, $K_{\text{эи}}$, $K_{\text{эф}}$ – коефіцієнти ефективності відповідно операційної, інвестиційної та фінансової діяльності; ЧДПо, ЧДПи, ЧДПф – чисті грошові потоки відповідно до видів діяльності; T – товарооборот за період; A , K – середні за період розміри активів та капіталу;

- визначено, що найбільш ефективною, з точки зору формування грошових потоків, є операційна діяльність на великих підприємствах, у той час як на середніх вона є джерелом негативного грошового потоку, при низьких і стабільних значеннях коефіцієнтів ефективності на невеликих підприємствах. Якщо на невеликих і великих підприємствах результати операційної діяльності забезпечують відповідні можливості для інвестиційної діяльності, то фінансова діяльність характеризується неефективною політикою використання чистого прибутку й формування фінансової структури капіталу, тобто формування довгострокової платоспроможності. Середні підприємства негативні потоки операційної діяльності перебивають, в основному, за рахунок додаткового залучення капіталу із зовнішніх джерел, що істотно знижує їх поточну й майбутню платоспроможність.

У третьому розділі «Комплексна оцінка поточної й майбутньої ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібної торгівлі» запропоновано методичні підходи до комплексної та інтегральної оцінки рівня ліквідності і платоспроможності, методика визначення майбутньої ліквідності та платоспроможності з використанням інформації форм фінансової звітності.

На основі розгляду напрямків комплексних та інтегрованих оцінок результатів господарсько-фінансової діяльності підприємств, критичного вивчення існуючих моделей оцінки ймовірності банкрутства та рівня неплатоспроможності, а також використання кореляційного аналізу розроблено систему незалежних показників, що характеризують ліквідність та платоспроможність однорідних за розміром груп підприємств роздрібної торгівлі з різних боків. У складі системи показників в усіх групах підприємств присутні: коефіцієнт маневреності власного капіталу, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт співвідношення необоротних і оборотних активів та тривалість операційного циклу. Крім того, для групи невеликих підприємств додатково введений індекс ліквідності активів підприємств, що зв'язує стан ліквідності з рівнем прибутковості продажів. Для середніх підприємств додатково запропоновано коефіцієнт забезпеченості поточних активів власним оборотним капіталом. Систему показників для великих підприємств доповнено коефіцієнтом абсолютної ліквідності та частиною коефіцієнтів, які характеризують ефективність руху грошових потоків, що обумовлено більшою значимістю монетарної складової оборотних активів саме в більших форматах роздрібної торгівлі.

Спираючись на запропоновану систему показників у роботі обґрунтовано методичний інструментарій інтегральної оцінки ліквідності та платоспроможності для підприємств роздрібної торгівлі, в основі якого лежить теорія нечітких множин і який забезпечує синтез якісних і кількісних оцінок (рис. 3). Ця методика має ряд переваг і дозволяє: 1) перейти від словесних оцінок станів платоспроможності та ліквідності підприємства до кількісних; 2) оцінювати стан конкретного підприємства на основі індивідуальних критеріальних оцінок; 3) комплексно оцінювати рівень платоспроможності та ліквідності підприємства на основі єди-

ного інтегрального показника в динаміці й у порівнянні з підприємствами аналогами; 4) виявляти найбільш вузькі місця в роботі підприємства й обґрунтовувати управлінські рішення щодо формування необхідного майбутнього рівня ліквідності та платоспроможності.

Рис. 3. Методика інтегральної оцінки рівня платоспроможності та ліквідності підприємств роздрібної торгівлі.

Узагальнення існуючих методичних підходів до планування й прогнозування фінансового стану підприємств на основі форм фінансової звітності дозволило уточнити основні принципи та розробити технологію оцінки майбутньої ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібної торгівлі, в основі якої лежить система рівнянь (8).

$$\begin{cases} ДСК = ДСН \pm ЧДП \\ ЧДП = ЧДПо \pm ЧДПф \pm ЧДПи \\ ЧДПо = ЧП + Ам \pm \Delta(TЗ + ДЗ) \pm \DeltaТО \\ ЧДПи = \pm \DeltaНА + Ам \\ ЧДПф = \pm \DeltaСКд \pm \DeltaДО \pm Дв, \end{cases} \quad (8)$$

де ДСк, ДСн – відповідно кошти на кінець та початок періоду; ЧДП – чистий грошовий потік за період; ЧП – чистий прибуток; Ам – амортизація; $\Delta TЗ$, $\Delta ДЗ$, $\Delta ТО$, $\Delta НА$, $\Delta СКд$ – приріст за період відповідно товарних запасів, дебіторської заборгованості, поточних зобов'язань; необоротних активів, додаткового власного капіталу за рахунок зовнішніх джерел; Дв – дивіденди, відрахування прибутку на споживання.

Запропонована методика передбачає комбінований за методами прогнозування, комплексний за врахуванням взаємозв'язків і укрупнений за ступенем узагальнення статей форм фінансової звітності підхід.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано рішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень та розробці практичного інструментарію, які забезпечують адекватну й системну оцінку ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі. У процесі дисертаційного дослідження була досягнута поставлена мета, вирішені поставлені завдання та отримані такі результати:

1. Спираючись на розходження понять «ліквідність активів», «ліквідність балансу» і на основі виділення основних параметрів понять «ліквідність підприємства» та «платоспроможність підприємства», розмежовано їх сутнісний зміст. Це дозволило визначити, що ліквідність підприємства являє здатність нести відповідальність різними видами активів, окремо або в цілому, за своїми платіжними зобов'язаннями у будь-який момент часу поточного і планового періодів згідно з укладеними договорами, при цьому, вона може бути забезпечена як приростом активів, так і приростом пасивів, а платоспроможність - це здатність підприємства розраховуватися за своїми короткостроковими зобов'язаннями, забезпечена наявністю коштів та їх еквівалентів.

2. Виходячи з багатоплановості змісту, різноманітності в проявах і наслідках для підприємств явищ ліквідності та платоспроможності, розмежовано та систематизовано їх види. Параметри ліквідності згруповані за джерелами формування та за періодом оцінки. Платоспроможність підприємства класифікована залежно від характеру формування, періоду оцінки, видів платіжних коштів, платоспроможної потреби, джерел фінансування й рівня стабільності. Такий підхід забезпечує адекватність процесу оцінки та ефективність управління.

3. З огляду на причинно-наслідкові зв'язки в економічних явищах і механізми формування ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі уточнено та доповнено існуючі підходи до класифікації факторів: за видами діяльності підприємства; за напрямками впливу; за однорідністю впливу. Обґрунтовано класифікацію факторів, в основі якої лежить групування за найбільш суттєвими ознаками: станом і складом оборотних активів, з виділенням коштів; станом і складом поточних зобов'язань; їх співвідношенням. Цей підхід забезпечує чітку цілеспрямованість процесу управління станом ліквідності та платоспроможності підприємств.

4. Розглядаючи сутність оцінки як аналітичної процедури, у процесі якої здійснюється перехід від кількісних характеристик до якісних висновків, на основі виділення основних компонентів (об'єкт; суб'єкт; мета й глибина оцінки; критерій; показник або їх система; інформаційне забезпечення; метод; результат оцінки) визначено послідовність етапів, теоретично обґрунтовано критерії (ризик, прибутковість, стійкість), принципи формування системи показників і класифіковані методичні підходи, що дозволяють оцінювати ліквідність та платоспроможність підприємств роздрібною торгівлі як внутрішнім, так і зовнішнім користувачам.

5. Апробація процедур оцінки на прикладі вибіркової сукупності підприємств дозволила обґрунтувати систему показників, що впливає зі сформульованих критеріїв, адекватну особливостям торговельної галузі; визначити сферу та специфіку їх застосування; розширити й повніше використовувати можливості офіційних форм фінансової звітності, особливо «звіт про рух грошових коштів»; уточнити й доповнити існуючу систему показниками оцінки

позикової ліквідності, ефективності руху грошових потоків за видами діяльності підприємства.

6. Дослідження сучасного стану, динаміки й структурних змін у складі активів і пасивів, русі грошових потоків, ефективності їх використання на підприємствах роздрібної торгівлі продовольчими товарами на основі бухгалтерського балансу, звіту про фінансові результати і звіту про рух грошових коштів дали можливість виявити основні тенденції в зміні рівнів ліквідності та платоспроможності. При загальних позитивних тенденціях показники ліквідності та платоспроможності коливаються залежно від розмірів підприємства, особливостей формування активів і пасивів, ефективності операційної, інвестиційної й фінансової діяльності. Невеликі підприємства, які є найбільш мобільними на ринку й дотримуються консервативного підходу до формування фінансової політики, мають найвищий рівень ліквідності та платоспроможності. Великі підприємства, яким властива певна стійкість та конкурентні переваги на ринку, схильні до помірної фінансової політики у формуванні активів і пасивів, але до агресивної політики у формуванні поточної платоспроможності. Для середніх підприємств, які посідають дуже хитке положення, характерним є змушений агресивний підхід до формування показників ліквідності та платоспроможності.

7. З огляду на різноманітність показників, що характеризують ліквідність та платоспроможність, виходячи з необхідності обмеження їх кількості в процесі оцінки, спираючись на принципи й критерії створення системи показників, з використанням прийомів кореляційного аналізу було обґрунтовано комплекс показників, які забезпечують системний (комплексний) розгляд цих параметрів у різних за розміром групах підприємств роздрібно торгівлі.

8. Враховуючи необхідність індивідуального підходу до оцінки рівня ліквідності та платоспроможності підприємства, розроблено методичний інструментарій інтегральної оцінки, що забезпечує синтез кількісних і якісних оцінок як у статичній, так і в динамічній та дозволяє виявляти найбільш вузькі місця у формуванні параметрів ліквідності та платоспроможності й обґрунтовувати управлінські рішення щодо досягнення необхідного майбутнього їх рівня.

9. Спираючись на існуючі методичні підходи до планування й прогнозування фінансових звітів, сформульовані основні принципи цього процесу: комбіноване використання методів прогнозування для різних статей звітів; взаємозалежне й комплексне прогнозування елементів звітності; варіативність розрахунків з використанням електронних таблиць; агрегування, укрупнення статей звітності. Це дозволило розробити методіку прогнозування, оцінки майбутньої ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібно торгівлі з урахуванням цілей і завдань розвитку підприємства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Смірнова П. В. Види ліквідності та платоспроможності підприємства / П. В. Смірнова, Н. О. Власова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Харків: ХДУХТ, 2005. – Вип. 1. – С. 226-233. (Особистий внесок здобувача полягає у систематизації видів ліквідності й доповненні ознак щодо класифікації видів платоспроможності підприємств.)

2. Смирнова П. В. Механизм формирования ликвидности и платежеспособности предприятия / П. В. Смирнова, Н. А. Власова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – Вип. 203. – Т.4. – С. 980-988. (Особистий внесок здобувача полягає у систематизації та доповненні ознак класифікації факторів, що впливають на формування рівня ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі.)

3. Смірнова П. В. Угрупування поточних активів і пасивів з точки зору управління ліквідністю та платоспроможністю підприємств торгівлі / П. В. Смірнова, Н. О. Власова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Харків: ХДУХТ, 2006. – Вип. 1(3). – С. 131-137. (Особистий внесок здобувача полягає в обґрунту-

ванні більш детального підходу щодо групування поточних активів за рівнем ліквідності та поточних зобов'язань за строком погашення.)

4. Смірнова П. В. Оцінка взаємозв'язку платоспроможності торговельного підприємства та рівня ліквідності його активів / Смірнова П. В. // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Харків: ХДУХТ, 2007. – Вип. 1(5). – С. 112-117.

5. Смірнова П. В. Використання власного оборотного капіталу в процесі оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі / П. В. Смірнова, Н. О. Власова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Харків: ХДУХТ, 2008. – Вип. 1 (7). – С. 260-266. (Особистий внесок здобувача полягає у визначенні можливостей й меж використання власного оборотного капіталу в процесі оцінки ліквідності підприємств торгівлі.)

6. Смірнова П. В. Особливості використання коефіцієнтного аналізу ліквідності та платоспроможності на підприємствах роздрібною торгівлі / П. В. Смірнова, Н. О. Власова // зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. – Вип. 3(39). – С. 212-220. (Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні та визначенні можливостей використання коефіцієнтів під час оцінки ліквідності та платоспроможності, обґрунтуванні системи показників для оцінки позикової ліквідності підприємств торгівлі.)

7. Смирнова П. В. Интегральная и комплексная оценка ликвидности и платежеспособности предприятий розничной торговли / П. В. Смирнова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – Вип. 241. – Т.1. – С. 129-140.

Тези доповідей

8. Смірнова П. В. Взаємозв'язок показників платоспроможності та ліквідності торговельного підприємства / П. В. Смірнова, Н. О. Власова: матер. міжнар. наук.-практ. конф., [Стратегічні напрямки розвитку підприємств харчових виробництв, ресторанного господарства і торгівлі – 2007], (Харків, 17 - 18 жовтня 2007 р.) / МОН України, ХДУХТ. – Х.: ХДУХТ, 2007. – Ч.2. – С.16-17. (Особистий внесок здобувача полягає у проведенні кореляційного аналізу взаємозв'язку показників ліквідності та платоспроможності.)

9. Смирнова П. В. Интегральная и комплексная оценка ликвидности и платежеспособности предприятий розничной торговли / П. В. Смирнова, Н. А. Власова: матер. всеукр. наук.-практ. конф., [Управління економічним потенціалом підприємства – 2008], (Харків, 26 вересня 2008 р.) – Харків: ХДУХТ, 2008. – С.17-18. (Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні методики комплексної та інтегральної оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі.)

АНОТАЦІЯ

Смірнова П. В. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський державний університет харчування та торгівлі. – Харків, 2009.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретичні положення та розроблено методичний інструментарій, які забезпечують адекватну й системну оцінку ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі.

Уточнено та розмежовано економічну сутність понять ліквідності та платоспроможності підприємств; визначено механізм та систематизовано основні фактори, що впливають на рівень ліквідності та платоспроможності підприємств торгівлі; обґрунтовано зміст та систематизовано методичні підходи до оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств. Визначено інформаційні можливості офіційних форм фінансової звітності; обґрунтовано та доповнено систему показників, які дозволяють адекватно оцінювати стан та динаміку ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі з урахуванням припустимого рівня

ризик, необхідного рівня прибутковості та фінансової стійкості. Запропоновано методичний інструментарій комплексної та інтегральної оцінки рівня поточної й майбутньої ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібною торгівлі.

Ключові слова: ліквідність, платоспроможність, підприємства роздрібною торгівлі, оцінка, фінансова звітність, показники, критерії.

АННОТАЦИЯ

Смирнова П. В. Оценка ликвидности и платежеспособности предприятий розничной торговли.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности) – Харьковский государственный университет питания и торговли. – Харьков, 2009.

Диссертационная работа посвящена обоснованию теоретических положений и разработке методического инструментария, обеспечивающих адекватную и системную оценку ликвидности и платежеспособности предприятий розничной торговли.

В первом разделе работы «Основные теоретические положения формирования и оценки ликвидности и платежеспособности предприятия» уточнены и разграничены понятия: «ликвидность предприятия», которая представляет его способность нести ответственность различными видами активов, по отдельности или в целом, по своим платежным обязательствам в любой момент времени текущего и планового периодов согласно заключенным договорам, при этом она может быть обеспечена как приростом активов, так и приростом пассивов, и «платежеспособность предприятия», которая рассматривается как способность предприятия рассчитываться по своим краткосрочным обязательствам, обеспеченная наличием денежных средств и их эквивалентов. Систематизированы виды ликвидности и платежеспособности предприятий, уточнены и дополнены существующие подходы к классификации факторов, влияющих на формирование их уровня.

Уточнена сущность процесса оценки, выделены её основные компоненты, определена последовательность этапов, обоснованы критерии и принципы формирования системы показателей, классифицированы методические подходы, позволяющие оценивать ликвидность и платежеспособность предприятий розничной торговли как внутренним, так и внешним пользователям.

Во втором разделе «Состояние и тенденции развития текущей ликвидности и платежеспособности предприятий розничной торговли» обоснована система показателей, адекватная особенностям торговой отрасли; определена область и специфика их применения; обозначены возможности использования официальных форм финансовой отчетности, особенно «отчета о движении денежных средств»; дополнена существующая система показателями оценки заемной ликвидности, эффективности движения денежных потоков по видам деятельности предприятия.

В третьем разделе «Комплексная оценка текущей и будущей ликвидности и платежеспособности предприятий розничной торговли» обоснован комплекс показателей, обеспечивающих системное рассмотрение данных параметров в различных по размеру группах предприятий розничной торговли, разработан методический инструментарий оценки ликвидности и платежеспособности, обеспечивающий синтез количественных и качественных оценок как в статике, так и в динамике. Уточнены основные принципы планирования и прогнозирования финансовых отчетов, разработана технология оценки будущей ликвидности и платежеспособности предприятий розничной торговли, учитывающая цели и задачи их развития.

Ключевые слова: ликвидность, платежеспособность, предприятия розничной торговли, оценка, финансовая отчетность, показатели, критерии.

ANNOTATION

Smirnova P.V. Evaluation of retail trade enterprises' liquidity and solvency. – Manuscript.

Thesis for competition of scientific degree of a candidate of economic science by speciality 08.00.04 – economics. – Kharkiv State University of Food Technology and Trade. – Kharkiv, 2009.

Theoretical statements are substantiated and methodical tools providing adequate and system evaluation of retail trade enterprises' liquidity and solvency are worked out in the dissertation.

Economic essence of notions “enterprises' liquidity and solvency” are specified and differentiated; the mechanism is determined and main factors influencing the level of trade enterprises' liquidity and solvency are systematized; the content is substantiated and methodical approaches to the enterprises' liquidity and solvency are systematized. Informational possibilities of the official forms of financial reporting are determined; the system of indexes which allow adequately evaluate the state and dynamics of retail trade enterprises' liquidity and solvency with the account of acceptable risk level, necessary level of profitability and financial stability are substantiated and supplemented. Methodical tools for complex and integral level of evaluating current and future liquidity and solvency of retail trade enterprises are suggested.

Key words: liquidity, solvency, retail trade enterprises, evaluation, financial reporting, indexes, criteria.

Підписано до друку 25.02.2009 р. Формат 60x84 1/16. Папір офс. Друк офс.
Обл.-вид. арк. 1,0 Умов-друк. арк. 1,1. Тираж 100 прим. Зам. № 42

Харківський державний університет харчування та торгівлі.
61051, Харків- 51, вул. Клочківська, 333

ДОД ХДУХТ Харків – 51, вул. Клочківська. 333